

Key words: social imitation, manipulative imitative activity, socio-psychological impact, imitation, imitation-simulation, psychological infection.

Відомості про авторів

Чаплук Ян Васильович, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Chaplak, Yan V., PhD, Assoc. Prof., Dept. of Psychology, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

E-mail: yan.chaplak@gmail.com

Собкова Світлана Іванівна, кандидат психологічних наук, асистент кафедри психології факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Sobkova, Svitlana I., PhD, Assistant Prof., Dept. of Psychology at the Faculty of Pedagogy, Psychology and Social Work, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

E-mail: sofot@ukr.net

Собков Юрій Вікторович, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.

Sobkov, Yuriy V., PhD (Linguistics), Assoc. Prof., Dept. of Foreign Languages for Humanities, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

E-mail: yuriy-sobkov@ukr.net

УДК [316.6+159.922]:343.261-052

Шаумян О.Г.

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ,
ПОЗБАВЛЕНИМИ ВОЛІ**

Шаумян О.Г. Особливості соціально-психологічної роботи з особами, позбавленими волі. Статтю присвячено вивченню особливостей соціально-психологічної роботи з особами, позбавленими волі, в умовах ринкової економіки. Розглянуто підходи щодо соціально-психологічної роботи у пенітенціарній системі, її загальні проблеми, залучення до праці осіб, позбавлених волі, з метою ресоціалізації людей, які готуються до виходу з місць позбавлення волі. Комплексна система заходів передбачає забезпечення процесу ресоціалізації шляхом: створення та втілення індивідуальних програм із соціально-психологічної роботи; організації загальноосвітнього та професійно-технічного навчання колишніх, позбавлених волі; надання колишнім, позбавленим волі, можливості займатися фізичною культурою; організації дозвілля; надання духовної підтримки та допомоги тощо.

Ключові слова: соціально-психологічна робота, пенітенціарна система, позбавлені волі, праця осіб, позбавлених волі, ресоціалізація, соціальне середовище, соціально-психологічна терапія, професійна орієнтація.

Шаумян Е.Г. Особенности социально-психологической работы с лицами, лишёнными свободы. Статья посвящена изучению особенностей социально-психологической работы с лицами, лишёнными свободы, в условиях рыночной экономики. Рассмотрены подходы к социально-психологической работе в пенитенциарной системе, её общие проблемы, к привлечению к труду лиц, лишённых свободы, с целью ресоциализации тех, которые готовятся к выходу из мест лишения свободы. Комплексная система мер предусматривает обеспечение процесса ресоциализации путем: создания и воплощения индивидуальных программ по социально-психологической работе; организации общеобразовательного и профессионально-технического обучения бывших, лишённых свободы; предоставления бывшим, лишённым свободы, возможности заниматься физической культурой; организации досуга; оказания духовной поддержки и помощи и тому подобное.

Ключевые слова: социально-психологическая работа, пенитенциарная система, лишённые свободы, труд лиц, лишённых свободы, ресоциализация, социальная среда, социально-психологическая терапия, профессиональная ориентация.

Постановка проблеми. Рівень розвитку соціального організму визначається роллю, яку відіграє в ньому соціально-психологічна робота і статусом, який мають психолог і соціальний працівник. У розвинених соціальних системах політичні та адміністративні діячі звертаються за допомогою до соціального працівника кожен раз, коли стоїть перед ними проблема, що не може бути ефективно вирішена політичними чи адміністративними методами, але може стати предметом впливу технологій соціально-психологічної роботи. Виходячи з цього критерію, можна сказати, що соціальна робота в пенітенціарних установах України сьогодні знаходиться ще тільки на початковій стадії розвитку [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В психології окремі аспекти особливостей соціально-психологічної роботи з особами, позбавленими волі, досліджували І. Андрушко, Л. Завацька, В. Панченко,

М. Черенок та інші. Так, розкрито, що основними завданнями соціально-психологічної роботи в установах виправної системи є:

- розвиток і зміцнення соціально-корисних зв'язків між ув'язненими і зовнішнім світом;
- підвищення та розвиток соціального статусу, укладеного за місцем попереднього ув'язнення чи відбуття покарання, допомога у встановленні соціально-позитивних горизонтальних зв'язків з іншими особами, допомога у зміні соціального статусу;
- допомога у побудові такого типу горизонтальних і вертикальних відносин, які, з одного боку, відповідали б цілям попереднього ув'язнення під варту або виконання кримінального покарання, а з іншого – спричиняли б найменші фізіологічні, психологічні, етичні та соціальні втрати для покараного;
- сприяння у забезпеченні прийнятних соціально-побутових умов попереднього ув'язнення і відбування покарання;
- допомога у соціальному розвитку ув'язненого, включаючи підвищення його соціальної культури, розвиток соціальних потреб, зміна нормативно-ціннісної орієнтації, підвищення рівня соціального самоконтролю;
- сприяння в отриманні допомоги фахівців, зокрема в галузі психології, психіатрії тощо;
- організація та забезпечення соціального захисту тих категорій в'язнів, які потребують її (пенсіонери, інваліди тощо);
- допомога ув'язненим у пошуку соціально прийнятної для них середовища, точки соціального інтересу (робота, сім'я, релігія, мистецтво тощо);
- допомога у вирішенні конфліктних ситуацій;
- соціальний розвиток і прогноз розвитку установи;
- сприяння соціально-правовій захищеності персоналу [2; 7; 8; 9].

Отже, виходячи з цього переліку, можна зазначити, що деякі завдання властиві тільки соціально-психологічній роботі, а інші знаходяться на межі між соціально-психологічною роботою та оперативною діяльністю, виховною та освітньою роботами, а також психологією і психіатрією.

Пенітенціарна система – це необхідна частина державної структури, що функціонує приблизно на тому ж рівні якості, що й держава в цілому і тому може слугувати індикатором її стану. Вона не може компенсувати ураженості інших частин державного механізму. Основна причина її низької якості криється в тому, що пенітенціарні проблеми не розглядаються належним чином [1].

Загальними проблемами сучасної пенітенціарної системи є:

- високий рівень захворюваності (туберкульоз) та смертність ув'язнених;
- обмеження прав і свобод ув'язнених;
- велика кількість репресивно-каральних заходів;
- фізичне, психічне і сексуальне насильство ув'язнених;
- обмеження матеріально-побутового характеру [1; 2; 7; 8; 9].

Усе це зумовило неефективність пенітенціарних закладів. Система орієнтована на формування ідеального ув'язненого, а не на його ресоціалізацію.

В роботах науковців акцентовано також, що соціально-психологічна робота у пенітенціарній системі розглядається у трьох аспектах:

- 1) соціальна профілактика можливих правопорушень;
- 2) соціально-психологічна робота з ув'язненими;
- 3) соціальний супровід після звільнення [1; 2; 7; 9].

Технології соціальної роботи в пенітенціарній системі, окрім загальнонаукових, ґрунтуються на таких принципах: охорони соціальних прав, соціального реагування, опори на власні сили, максимізації соціальних ресурсів, конфіденційності, гуманізму, толерантності та законності.

Зміст соціально-психологічної роботи, як зазначають науковці, зумовлений реаліями пенітенціарного закладу та проблемами клієнта. До неї включається:

- складання індивідуального плану соціальної реабілітації клієнта (складається разом з клієнтом та адміністрацією колонії);
- подолання психологічної кризи, пов'язаної з арештом;
- адаптація до середовища колонії;
- формування у клієнта компетентного ставлення до часу;
- захист прав клієнта;
- підготовка клієнта до виходу на волю (допомога у пошуку житла, роботи тощо);
- допомога родичам у розв'язанні проблем, пов'язаних з ув'язненням близької людини;
- регуляція стосунків клієнта та персоналу колонії;
- допомога клієнту в регуляції фінансових питань [7; 8; 9].

Найбільш дієвими методами соціально-психологічної роботи в пенітенціарних закладах є метод прогресивної системи виконання покарання і метод виправно-психологічної корекції особистості ув'язненого [8].

У ході відбування покарання у виді позбавлення волі засуджені залучаються до праці. За своїми характеристиками праця засуджених є різновидом суспільної праці взагалі. Основні відмінності полягають у підпорядкуванні праці засуджених меті кримінально-виконавчого законодавства, наявності специфіки деяких правовідносин та організації праці осіб, позбавлених волі. Праця в умовах позбавлення волі не є елементом кари та не має на меті завдання засудженому фізичних страждань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження із засудженими. Залучення до праці спрямоване, насамперед, на те, щоб спонукати засуджених ставитися до праці як до позитивної та необхідної складової їх життя, у тому числі й подальшого життя на волі. Такі ж вимоги ставлять до праці ув'язнених Європейські тюремні правила [7].

Необхідно, як зазначає Л. Завацька, щоб звільнившись із установи виконання покарань, особа мала певні навички та вміння, які дозволять їй знайти законні засоби для існування та допоможуть безболісно увійти у життя на волі. Умовам праці засуджених властиві лише деякі обмежуючі елементи, які диференціюються залежно від виду режиму установи виконання покарань. Наприклад, такими обмежувачами є обов'язковість праці, обмеження щодо можливості вибору місця роботи та припинення роботи для вирішення трудових конфліктів. В усьому іншому діюче законодавство орієнтоване на те, щоб умови праці та сама праця була найбільш наближена до умов праці на волі. Нині практика залучення засуджених до праці практично не орієнтована на те, щоб засуджений сприймав працю позитивно, а винагорода за працю не поставлена у залежність від економічних показників, таких як кількість та якість виробленого [2].

Але, незважаючи на це, в сучасних умовах самі засуджені часто сприймають працю як позитивний момент, як можливість уникнути негативного впливу фізичної ізоляції, оволодіти спеціальністю і навіть заробити гроші. Вплив праці здійснюється у комплексі з іншими засобами виправлення та ресоціалізації: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим); соціально-виховна робота; загальноосвітнє і професійно-технічне навчання; громадський вплив, які разом переслідують мету покарання [6].

Усі ці засоби застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого злочину та поведінки засудженого під час відбування покарання та мають на меті досягнення виправлення та ресоціалізацію засудженого. Праця має й, так би мовити, додаткову мету. Можна виділити такі її цілі:

- економічні;
- фізичні або оздоровчі,
- виконання зобов'язань засудженим.

Установи виконання покарань утримуються за рахунок Державного бюджету, є неприбутковими установами. Але всі потреби цих установ держава, бюджет якої наповнюється переважно за рахунок сплати податків, задовольнити не в змозі. Тому в умовах позбавлення волі засуджені утримують себе самостійно, тобто самі сплачують за своє утримання в установі шляхом сплати комунальних послуг, оплати вартості одягу, їжі, постільних речей тощо. До того ж, працюючи на підприємствах та виробництвах установ виконання покарань, засуджені виготовляють певну продукцію, реалізація якої дозволяє забезпечувати відповідну установу, а сама продукція споживається суспільством. Наприклад, багато установ виконання покарань виробляє столярні вироби, комплектуючі для автомобілів, вироби з бетону тощо [9].

Зважаючи на викладене вище, аспекти покращення соціально-психологічної роботи з особами, позбавленими волі, потребують належної уваги з боку психологів, що й зумовило вибір теми дослідження.

Мета статті – розкрити особливості соціально-психологічної роботи з особами, позбавленими волі.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. З метою покращення соціально-психологічної роботи з особами, позбавленими волі, та більш дієвої їх ресоціалізації нами було здійснено експериментальне дослідження їхніх мотивів навчальної діяльності та компонента пізнавальної діяльності «креативність». Об'єктом дослідження є процес розвитку і формування особистісних властивостей осіб, позбавлених волі.

Для участі в дослідженні була сформована вибірка: 35 осіб (віком від 16 до 50 років), котрі є учнями Вечірньої загальноосвітньої школи № 38 Кіровоградської міської ради Кіровоградської області (лише ті, що перебувають за ґратами та не мають закінченої середньої освіти).

Експериментальне дослідження здійснювалося у два етапи. Перший етап дослідження передбачав визначення особливостей прояву навчальної мотивації. На другому етапі досліджувалась компонент пізнавальної діяльності – «креативність».

Дослідження проводилось протягом осені 2018 року за участю педагогічного колективу Вечірньої загальноосвітньої школи № 38, особливо Р.С. Литвина. Опрацювання матеріалів відбувалось на базі кафедри соціальної роботи Приватного вищого навчального закладу «Кропивницький інститут державного та муніципального управління» під егідою завідувача кафедри соціальної роботи Т.А. Тернавської та за участю доцента кафедри соціальної роботи О.Г. Шаумян й студенток 4-го курсу спеціальності «Соціальна робота» А.С. Котової та В.О. Панченко. Соціально-економічний рівень життя всіх респондентів визначено як достатній.

Методика «Діагностика структури навчальної мотивації» дозволила вивчити найбільш значущі мотиви навчальної діяльності та їх якісний аналіз у людей різного віку. Навчальна мотивація є характеристикою такого компоненту пізнавальної діяльності, як «пізнавальні стилі».

Рушійною силою процесу навчання є мотиви навчальної діяльності. Мотивом навчання виступає внутрішня спонукальна сила, яка забезпечує рух особистості до пізнавальної діяльності, активізує інтелектуальний розвиток в процесі діяльності. В ролі мотивів можуть виступати потреби та інтереси, прагнення та емоції, установки та ідеали. З психологічної точки зору мотиви є внутрішніми рушіями навчальної діяльності, від яких залежить успішність і результативність останньої.

На першому етапі нашого дослідження у осіб, позбавлених волі, виділено декілька групових мотивів навчальної діяльності.

Пізнавальний мотив (46%) – проявляється в пробудженні пізнавальних інтересів і реалізується через одержання задоволення від самого процесу пізнання та його результатів. Пізнавальна діяльність людини є провідною сферою її життєдіяльності, тому формування у людей пізнавальних мотивів є ключовим фактором успішності пізнавальної діяльності індивіда, оскільки через нього реалізується природна потреба людини. На даний компонент суттєво впливають вчителі вечірньої школи своєю наполегливою працею, в результаті чого особи, позбавлені волі, починають більше цікавитися навчанням.

Комунікативний мотив – виражається в бажанні спілкуватися, якого дуже не вистачає особам, позбавленим волі. Комунікативний простір є основою, в межах якої реалізується комунікативний дискурс, тобто соціальний процес [11]. Подібно до потреби в діяльності, людина має потребу в спілкуванні, задоволення якої є необхідною умовою нормального психічного розвитку особистості та розвитку пізнавальної діяльності (39%). Встановлено, що комунікативний мотив у досліджуваних проявлений на достатньому рівні. Крім того, соціально-комунікативна діяльність у різних вікових категоріях відрізняється своїм високим рівнем (вища за показник мотиву стимуляції на 18,7 %).

Мотив емоційного задоволення – інтерес до певного виду діяльності, позитивний емоційний стан під час навчальної діяльності, почуття радості і задоволення від навчання (33%). Позбавлені волі мають багато вільного часу і можуть проявляти неабиякий інтерес до певного виду діяльності. Мотив емоційного задоволення у них є достатньо вираженим.

Мотив саморозвитку – розуміння важливості знань, потреба в самоосвіті, невдоволеність рівнем своїх знань, бажання і прагнення самостійно розв'язати проблему, не зважаючи на те, що люди знаходяться в місцях позбавлення волі (34%). Особливе місце перебування ув'язнених призводить до бажання реалізуватися, розкритися, проявити себе. Даний показник у них виявлений на достатньому рівні.

Зовнішня стимуляція – бажання заслужити схвалення від товаришів, колективу, прояв самолюбства і честолюбства, страх перед викладачем (45%). Даний показник представлений на достатньому рівні, що свідчить про вагомість поваги й самоповаги для осіб, позбавлених волі.

Мотив досягнення – прагнення бути освіченим членом суспільства, відповідальність, обов'язок перед колективом, суспільством, батьками, користь від оволодіння майбутньою професією, меркантильність, матеріальна вигода, стрімка кар'єра. Для 58% опитуваних характерним є домінування мотиву досягнення, і особливо яскраво він проявляється у навчальній діяльності. Порівняно з іншими мотивами, мотив досягнення, згідно з за отриманими даними, виявлено як найвагоміший в навчальній діяльності серед усіх досліджуваних. Крім того, маємо припущення, що багато хто з опитуваних орієнтується на певні майбутні творчі досягнення, успіх в кар'єрі, уникнення проблем при влаштуванні на роботу, що залежить від теперішніх успіхів в навчальній діяльності. Саме подіям соціум вірить більше, ніж словам, що дозволяє моделювати суспільну думку шляхом організації певних заходів, призначених відображати потрібні в цей момент характеристики, та акцентувати увагу на певних особистостях [5].

Аналіз даних показав, що серед опитуваних різних вікових категорій найвищий показник розвитку творчого потенціалу спостерігається у людей старшого віку (33%). Більш поширеним серед усіх досліджуваних є рівень розвитку творчого потенціалу з показником «нижче середнього».

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що 38% опитуваних осіб, які знаходяться в місцях позбавлення волі, мають орієнтацію на розвиток своєї особистості, деякі цікавляться навчанням для розвитку своєї пізнавальної діяльності і впливу на позитивний емоційний стан.

На другому етапі було проведено дослідження такого компоненту пізнавальної діяльності як «креативність», для цього застосовано методику діагностики невербальної креативності, яка представляє собою 12 субтестів, запропонованих П. Торренсом. У дослідженні застосовано один із субтестів «Завершення картинок». Під час опрацювання даного тесту особливий акцент робився на виявленні невербальної креативності як певної здатності до створення нового, оригінального продукту в умовах мінімальної вербалізації. Іншими словами, вербалізація матеріалу, з яким працює досліджуваний, і засобів створення нового продукту не обов'язкова і вторинна. За допомогою цього тесту з'ясовано рівень оригінальності і рівень унікальності, а саме: індекс оригінальності (О) і індекс унікальності (У). Індекс оригінальності за П. Торренсом підраховується як середня оригінальність за всіма картинками. Якщо оригінальність малюнку дорівнює 1,00, то такий малюнок визнається оригінальним.

Опитавши групу респондентів, яка складалася з 35 осіб, позбавлених волі, з'ясовано, що рівень невербальної креативності досліджуваних (за індексом оригінальності) має показники нижче середнього (18%). Так, для його оцінки важливіше значення має індекс унікальності: результат індексу унікальності (72%), це дозволяє стверджувати, що створення унікального продукту діяльності можливе для всіх опитуваних. Рівень унікальності за Торренсом у осіб, позбавлених волі, є вищим за норму для особистості, яка функціонує в реальному просторі. Унікальність має високий рівень, що свідчить про наявність творчих здібностей у позбавлених волі особистостей, і один із напрямів ресоціалізації цих осіб має бути пов'язаний саме з пошуком можливостей повернення їх до життя на волі.

Разом з тим, жити в абсурдному світі без віри, надії та любові, без життєво мудрих перспектив та оптимізму не лише важко, а й фактично неможливо. Як вважає А. Камю, «щоб уникнути смерті духа за таких умов, людина повинна бути творчою. Абсурдна людина не прагне пояснити дійсність і вирішити конкретні проблеми. Її творчість полягає у випробуванні самої людини та описуванні того, що вона бачить і переживає» [4].

Зважаючи на отримані у дослідженні результати, пропонуємо інновації у традиційних напрямках ресоціалізації людей, які готуються до виходу з місць позбавлення волі:

1. Зміна соціального середовища – для кращої ресоціалізації потрібно кардинально змінити коло спілкування, сам колишній засуджений не спроможний це зробити, тому повинні допомагати його рідні, і якщо вони не справлятимуться, то слід звернутися до фахівця. Бажано, щоб родина і колишній ув'язнений (якщо родина розуміє, що він готовий до нового життя, зможе стати на виправний шлях, і проблема лише в оточуючих людях) переїхали на другий кінець міста або в інше місто. Більшість осіб, виходячи з виправної установи, навіть якщо вони готові до нового способу життя, «ламаються», коли повертаються до свого кола спілкування тому, що є вразливими і ведуться на провокації.

2. Соціально-психологічна терапія – таким людям необхідна дієва психологічна допомога, дієва підтримка, стимулювання їх до нормального життя, мотивація новими ідеями, можливостями, спілкуватися з ними. Допомогти зрозуміти те, що після виходу з місць позбавлення волі життя не закінчується. Також слід використовувати казкотерапію як психокорекційний метод. Крім того, застосувати такі різновиди арт-терапії як:

- «ліплення з пластиліну» – спрямування на відволікання від життєвих проблем;
- «малювання на полотні» – для покращення емоційного стану людини;
- «як я бачу своє майбутнє» – малюнок свого майбутнього дає змогу зрозуміти основні проблеми та шляхи їх вирішення.

Вагомим для осіб, позбавлених волі, є не втратити власне внутрішнє «Я» як соціальний портрет особистості на підставі необхідного усвідомлення значущості та цінності портрету. Щоб сформувати даний портрет в новій соціально значущій якості, слід виховувати почуття жалю, милості, благодійності, чуйності до інших людей, здатності до самообмеження й самоавтономії, здатності до толерантності [4].

Доповнити даний портрет можна здатністю до толерантності, через те, що толерантні люди не нав'язують насильно свої норми й правила поведінки іншим людям, не ідеалізують свої цінності й стандарти, можуть переосмислити власний спосіб життя [4].

3. Професійна орієнтація – не менш важливою є мотивація до отримання середньої освіти, а надалі – складання ЗНО для вступу до закладів вищої освіти. Тому слід організовувати заходи, спрямовані на ознайомлення людини з власними здібностями й можливостями для того, щоб запропонувати вибрати одну з найбільш підходящих професій. Професійно орієнтувати — допомагати людині обрати свою майбутню професію з урахуванням всіх її здібностей, потреб і побажань. Професійна орієнтація не закінчується вибором професії, вона є актуальною протягом всього життя людини. Для того, щоб допомогти зорієнтувати колишнього позбавленого волі, слід залучати фахівців соціально-психологічної служби, педагогів та практичних психологів [3; 6; 10].

Висновки. Соціально-психологічна робота в пенітенціарних установах є професійною комплексною діяльністю з надання технологічної соціально-психологічної допомоги й підтримки та здійснення соціального захисту засуджених, результатом якої є створення умов для соціально позитивного функціонування і вдосконалення людини, котра вчинила кримінальне правопорушення.

Представлені емпіричні результати показують тенденцію можливої якісної інтерпретації того, що провідною мотивацією для опитуваних є внутрішня мотивація досягнення. За рівнем невербальної креативності досліджуваних нами осіб, позбавлених волі (за індексом оригінальності), виявлено тенденцію на рівні нижче середньої. За результатом індексу унікальності окреслено спрямованість щодо створення унікального продукту діяльності, котрий можливий для усіх респондентів.

Комплексна система заходів передбачає забезпечення процесу ресоціалізації шляхом:

- створення та втілення індивідуальних програм із соціально-психологічної роботи;
- організації загальноосвітнього та професійно-технічного навчання колишніх позбавлених волі;
- надання колишнім позбавленим волі можливості займатися фізичною культурою та спортом;
- організації дозвілля;

- надання духовної підтримки та допомоги;
- залучення представників релігійних організацій для духовної підтримки і допомоги;
- надання порад і консультацій;
- надання психологічного забезпечення процесу відбування покарання;
- втілення заходів для полегшення соціальної реабілітації після звільнення.

Перспективою подальших досліджень є розширення спектру досліджуваних компонентів з метою покращення соціально-психологічної роботи з особами, позбавленими волі, та більш дієвої їх ресоціалізації.

Список використаних джерел

1. Андрушко І. Досвід організації соціально-психологічної роботи із засудженими в установах виконання покарань / І. Андрушко // К. : Центр «Альтернатива-В», 2004. – 198 с.
2. Завацька Л. М. Технології соціально-педагогічної роботи / Л. М. Завацька, О. Г. Платонова, О. В. Михайленко, Т. В. Янченко // Чернігів: ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2015. – 110 с.
3. Котова А. С. Реалії та перспективи ресоціалізації людей, які перебувають у місцях позбавлення волі / А. С. Котова // Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період євроінтеграції: збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (30 листопада 2018 р.). – Кропивницький: ПВНЗ «КІДМУ», 2018. – С. 177-179.
4. Лісовський П. М. Персонологія: специфіка, структура, механізм: навчальний посібник / П. М. Лісовський, Ю. П. Лісовська // К. : Кондор-Видавництво, 2018. – 314 с.
5. Мацько Л. І. Комунікативна лінгвістика: навчально-методичний посібник / Л. І. Мацько, О. М. Калита, С. І. Поворознюк // К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 256 с.
6. Панченко В. О. Проблеми соціально-психологічної адаптації неповнолітніх під час ув'язнення / В. О. Панченко // Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період євроінтеграції: збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (30 листопада 2018 р.). – Кропивницький : ПВНЗ «КІДМУ», 2018. – С. 196-198.
7. Романов, М. В. Дисциплінарна відповідальність засуджених до позбавлення волі / М. В. Романов. – Х. : Фоліо, 2004.
8. Технології соціальної роботи / О. А. Агарков, Д. Ю. Арабаджієв, Т. В. Єрохіна, В. В. Кузьмін, І. В. Мещан, В. М. Попович // Запоріжжя: Мотор Січ, 2015. – 487 с.
9. Черненко М. П. Виконання майнових покарань: монографія / М. П. Черненко. – Харків, 2006.
10. Шаумян О. Г. Соціально-психологічні аспекти ресоціалізації осіб, які позбавлені волі // Теоретичні та прикладні проблеми психології. – Збірник наукових праць. – № 1(48). – Сєверодонецьк, 2019. – С. 269-279.
11. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посібник / О. В. Яшенкова // К. : ВЦ «Академія», 2010. – 312 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Andrushko I. Dosvid orhanizatsii sotsialno-psykholohichnoi roboty iz zasudzhenymy v ustanovakh vykonannia pokaran / I. Andrushko // K. : Tsentr «Alternatyva-V», 2004. – 198 s.
2. Zavatska L. M. Tekhnolohii sotsialno-pedahohichnoi roboty / L. M. Zavatska, O. H. Platonova, O. V. Mykhailenko, T. V. Yanchenko // Chernihiv: ChDPU im. T. H. Shevchenka, 2015. – 110 s.
3. Kotova A. S. Realii ta perspektyvy resotsializatsii liudei, yaki perebuvaui u mistsiakh pozbavlennia voli / A. S. Kotova // Aktualni pravovi ta humanitarno-ekonomichni problemy v period yevrointehratsii: zbirnyk materialiv VII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (30 lystopada 2018 r.). – Kropyvnytskyi: PVNZ «KIDMU», 2018. – S. 177-179.
4. Lisovskiy P. M. Personolohiia: spetsyfika, struktura, mekhanizm: navchalnyi posibnyk / P. M. Lisovskiy, Yu. P. Lisovska // K. : Kondor-Vydavnytstvo, 2018. – 314 s.
5. Matsko L. I. Komunikatyvna linhvistyka: navchalno-metodychnyi posibnyk / L. I. Matsko, O. M. Kalyta, S. I. Povorozniuk // K. : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2015. – 256 s.
6. Panchenko V. O. Problemy sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii nepovnoolitnikh pid chas uviaznennia / V. O. Panchenko // Aktualni pravovi ta humanitarno-ekonomichni problemy v period yevrointehratsii: zbirnyk materialiv VII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (30 lystopada 2018 r.). – Kropyvnytskyi : PVNZ «KIDMU», 2018. – S. 196-198.
7. Romanov, M. V. Dystyplinarna vidpovidalnist zasudzhenykh do pozbavlennia voli / M. V. Romanov. – Kh. : Folio, 2004.
8. Tekhnolohii sotsialnoi roboty / O. A. Aharkov, D. Yu. Arabadzhyyev, T. V. Yerokhyina, V. V. Kuzmin, I. V. Meshchan, V. M. Popovych // Zaporizhzhia: Motor Sich, 2015. – 487 s.
9. Chernenok M. P. Vykonannia mainovykh pokaran: monohrafiia / M. P. Chernenok. – Kharkiv, 2006.
10. Shaumian O. H. Sotsialno-psykholohichni aspekty resotsializatsii osib, yaki pozbavleni voli // Teoretychni ta prykladni problemy psykholohii. – Zbirnyk naukovykh prats. – № 1(48). – Sievierodonetsk, 2019. – S. 269-279.
11. Iashenkova O. V. Osnovy teorii movnoi komunikatsii: navch. posibnyk / O. V. Yashenkova // K. : VTs «Akademii», 2010. – 312 s.

Shaumyan, O.G. Social and psychological work with convicts. The article deals with the peculiarities of social and psychological work with imprisoned persons in a market economy. The author considers different approaches to social and psychological work in the penitentiary system and its problems as well as the involvement of the imprisoned in work with the aim of their resocialization after the release.

The most significant motives of prison inmates' educational activity have been found to include a cognitive motive, a communicative motive, a social motive, an emotional satisfaction motive, a self-development motive, an external stimulation motive, and an achievement motive. The obtained empirical results show that the respondents have mainly the internal motivation, in particular the achievement motivation. Using P. Torrens Non-Verbal Creativity Index (the originality index), it has been found that the respondents had a tendency below the average. All the respondents had high uniqueness index, i.e. were prone to create unique products. The author proposes the following innovations in the traditional approaches to resocialization of those preparing for the release: changes in the social environment, social and psychological therapy, and career counseling. It is

important for the convicts to preserve their inner self based on their awareness of the significance and value of their social portrait, which should be formed through the promotion of their pity, mercy, charity, consideration for other people, self-restraint, autonomy, and tolerance. A complex system of convicts' resocialization includes individualized social and psychological rehabilitation programs, general and vocational education of former convicts, physical education courses and sports, leisure activities, spiritual and religious support, counseling and behavioral services, psychological support during imprisonment, and social rehabilitation after the release.

Key words: social and psychological work, penitentiary system, imprisonment, inmates' work, resocialization, social environment, socio-psychological therapy, career counselling.

Відомості про автора

Шаумян Олена Геворківна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, ПВНЗ «Кропивницький інститут державного та муніципального управління», м. Кропивницький, Україна

Shaumyan, Olena G., PhD, Assoc. Prof., Dept. of Social Work, Kropyvnytsky Institute of State and Municipal Management, Kropyvnytsky, Ukraine

E-mail: elena.shaumyan@gmail.com